

Torpare och deras villkor.

Ur boken Storgubbar och småfolk i gångna tiders Bohuslän

Utgiven 1972 Av Sven Rydstrand

Torparna började bli en talrik folkgrupp vid slutet av 1700-talet. då sillen vek från kusten och i följd därav salterier och trankokerier inte längre behövde allt folket, som där haft arbete och goda förtjänster under glansåren. Nu förstod man vad jorden betydde, och de som måste fly från skärgårdarna, försökte först och främst att få tag på ett torpställe, där de kunde föda sig. Men detta var inte alltid så lätt, och att vara torpare betydde i stort sett detsamma som att vara träl och slav. Husbönderna var ofta hårda, och lönen blev skral. Inte sällan blev det processer emellan torparen och bonden, och de tingsprotokoll, som då skrevs, berättar kulturhistoria, folkets historia. Här nedan återges ett dylikt protokoll från tinget i Kviström den 29 juni 1798:

Uppskjutna saken från sista ting företogs emellan Olof Engelbrectsson i Foglekärr, Bro socken, och torparen Hans Ericsson på Hästhagen under berörda hemman, angående ersättning för husröta å nämnda torp. Och inställde sig parterna, uppvisande käranden dels lagmansrättens den 16 november 1795 meddelte dom uti den förehavda tvist parterna emellan, varigenom svarandens skyldigheter vid torpets besittning föreskrives, dels ock en den 15 november sistlidne år i avseende på svarandens genom förening den 24 mars 1797 överenskommen avflyttning från torpet därå hållen husesyn, vilken upplästes och återges härefter.

Och anmäler käranden, att Hans Ericsson väl arbetat något på gärdesgårdarnas iståndsättande men icke det minsta sökt bota och bättra själva husen.

Svaranden ingav en mängd av tingsrättens protokoll och andra handlingar, vilka röra rättegångar, som varit parterna emellan förda angående torpet Engehagens besittning, innehållande parternas därutinnan befintliga den 25 januari 1790 vid svarandens antagande å torpet upprättade kontrakt, att svaranden, som skulle uppföra byggnaderna vid torpet, och käranden därtill anskaffa virke, borde enligt sjätte punkten vid dess avflyttning efter 16 års förlopp, avlämna husen i det stånd han dem bebadde, vilka, som orden lyda, nog skulle efter honom varit pynteliga både till väggar och tak.

Och som svaranden härav förmenar följa, att käranden bör åtnöjas med husen, sådana de befinnas vid svarandens äskade frånträde, innan de föreskrivna åren till ända lupit, då anhåller han ock att från käromålet njuta befrielse. Men häremot åberopar käranden, vad lagmansrättens dom innehåller angående husbyggnadernas iståndsättande, och bägge parter begär ersättning för deras orsakade kostnader.

Dom, avsågd den 11 juli 1798:

Vad parterna anfört och förekommande handlingar innehåller, har rätten i övervägande tagit, och emedan parternas den 25 februari 1790 upprättade kontrakt icke föreskriver Hans Ericsson i avseende på husbyggnaderna på torpet något ansvar vid avträdet, utan skulle Olof Engelbrectsson vid svarandens inträffade avflyttning emottaga husen i det stånd denne senare dem bebadde, samt lagmansrätten i länet genom dess den 16 november 1795 fällde dom angående de skyldigheter, som Hans Ericsson vid besittningen borde iakttaga, väl föreskrivit bl. a. bemålte svarande vore skyldig att täcka taket på stugan och sätta ladugårdshusen och gärdesgårdarna i stånd, såvida han besittningens rätt gagna ville, men därmed tillika icke den

påföljd stadgat, att han jämte besittningsrätten förlust borde bristfälligheterna vidkännas och iståndsätta.

Ty och som medgivet är, att svaranden enligt dess förbindelse vid hållen syn gärdesgårdarna iståndsätta. Alltså prövar rätten rättvist, att Olof Engelbrektssons instämde käromål och yrkade påstående ogilla samt såsom tappande ålägga honom att svarandens tillskyndade omkostnader med två riksdaler ersätta.

Husesyn på ovan nämnda torp på Foglekärr 1797:

År 1797 den 15 november förrättades på Olof Engelbrektssons i Foglekärr begärde laga husesyn av undertecknade nämndemän på torpet Ånghagen under Foglekärr, då husen, som torparen Hans Ericsson i nio års tid innehaft, befanns som följer:

Manhusen.

En ryggåsstuga med förstuga och avsatt kåve, 11 alnar lång, 7 alnar bred, 7 omlag hög till väggarna. Någorlunda behållen, men klädseln å de trenne väggarna alldeles felande. Som med sidobräder, spik och arbetslön kan iståndsättas för 4 riksdaler.

Taket är odugligt och bör omtäckas med tre trävar långhalm och torv, som jämte arbetslönen kan anses till 5 riksdaler, 32 skillingar.

Fönstren förbättras för 15 skillingar.

Golvet är bristfälligt och muren tarvar förbättring, och är en träffol till spjäll, men för dessa brister påstod Olof Engelbrektsson ej någon ersättning, varför de ej i värde upptages.

Laduhusen.

Lada, loge och fähus tillsammans byggt i en längd, 15 alnar lång, 10 dito bred. Taken å dessa hus äro på båda sidor bristfälliga. Till dess förbättrande åtgår minst fyra trävar långhalm å en riksdaler, 20 skillingar. Summa 5 riksdaler, 32 skillingar.

Taktäckningskostnader en riksdaler, 16 skillingar.

Ladan bör konserveras med reseved, som kan ske för två riksdaler, 16 skillingar.

Summa reparationskostnader 19 riksdaler, 18 skillingar.

Gärdesgårdarna åtog Hans Ericsson sig att iståndsätta, innan han torpet nästa fardag avflyttar.

Ut supra.

John Hansson i Uteby,

Häradsdomare.

Nils Andersson i Hede.

Nämndeman.

Innan torparen tillträdde sitt ställe, skulle ett kontrakt upprättas i vilket noga bestämdes, vilka rättigheter som medföljde torpet. Sådana torparekontrakt skrevs inte efter något särskilt mönster, utan varje bonde tycks ha haft sina särskilda villkor och föreskrifter. Många av dessa kontrakt finns ännu i dag bevarade och intagna i domboken. Här följer ett dylikt från Brastads socken år 1794:

Efterskrevne kontrakt är vordet emellan oss undertecknade upprättat, som lyder sålunda nämligen:

Jag Anders Olsson i Medby upplåter till drängen, välförståndige Hans Simonsson därsammanstädes, ett stycke utmark, som tillhör mitt nu innehavande fjärdingshemman Medby, som är beläget i Bohuslän, Stångenäs härad och Brastads socken. Detta markstycket tager dess början uti väster intill de markstycken, som jag Anders Olsson haver donerat till

torparen Pär Jonsson i Gjelmedalen med för livstiden, samt därifrån i öster intill det s.k. Skyggeberget, samt därifrån norrut till de s.k. Småhogarne samt sedan därifrån uti väster och mitt i dalen intill den förut nämnda av mig till Pär Jonsson donerade markstycket, samt längst ut vid densamma intill dess början, inbegripande all den mark, som finnes vara belägen inom förenämnda råmärken, under efterskrivne villkor nämligen:

1. Att drängen Hans Simonsson betalar till mig i en årlig skatt en summa av en riksdaler, 32 skillingar om året.

2. Att han årligen och utom den omnämnda skatten även väl förbinder sig att till mig utgiva fyra fullkomliga slätterdagsverken samt lika så många skördedagsverken om året, och att tiden till denna skatten som dagsverksåläggandet tager dess början den 25 mars 1796 och framgent. Dock med det tillägg att drängen Hans själv bekostar såväl dess instängande som ock husens anskaffande och uppsättande med brukande samt vad annat, som till dess iståndsättande kan finnas vara nödigt.

Varemot lämnas Hans Simonsson all äganderätt över alla de hus och byggnader, han för egna penningar vorden där på stället uppsättande. Och så vida drängen Hans Simonsson riktigt fullgör dessa förut skrivna skatter med dagsverken samt uppförer sig ärligt och trogen, upplåter jag till drängen Hans Simonsson, hans hustru samt det första barn, som hans hustru varder honom födande, förutnämnda markstycken uti bebrukningen, samt samma bebrukningstiden tager sin början den 25 mars 1795, och skulle så hända att jag varder säljande denna egendom till någon annan eller Gud behagade att kalla mig hädan, så skall detta kontrakt därigenom inte på minsta sätt varda rubbat eller hindrat. Men skulle Hans Simonsson med dess hustru dö barnlösa, kan ingen av dess arvingar begagna sig av detta kontrakt, utan torpet med alla dess rättigheter hemfaller åter till denna min fjärding i hemmanet Medby, men vad som hus, som Hans har själv bestått med vad mera, hemfaller dess närmaste arvingar, allt vilket jag uti underskrevne vittnes närvaro bekräftar.

Medby den 20 juni 1794.

Anders Olsson i Medby.

Till vittne:

Olof Andersson i Nöteberg.

David Caril i Nolby.

Anders Olofsson i Nolby.

Med ovanstående kontrakt förklarar jag mig, Hans Simonsson, till alla delar nöjd med samt förbinder mig, min hustru och första barn detsamma att obrottsligen hålla, allt vilket jag uti nedankallade vittnens närvaro bekräftar.

Medby den 20 juni 1794

Hans Simonsson, dräng i Medby.

(Samma vittnen)

På gården Säm i Brastads socken skrevs år 1793 följande torparekontrakt:

Vi undertecknade, Anders Larsson, Hans Olofsson, Anders Jacobsson, Erland Jacobsson, gör härigenom kunnigt och veterligt, det vi upplåter och uppgiver vårt ägande och tillhöriga torpställe, Bersås kallat, under vårt ägande skatte rusthålls hemman Västra Sam, i Stångenäs härad och Brastads socken beläget, till soldaten Nils Kempe och dess hustru Anna Jacobsdotter, till uppröjande och bebrukning under följande villkor sålunda: Det tages till bebrukning nästkommande vår, och skall för de tvenne första åren giva trettio två skillingar

om året, varemot vi förbinda oss att hjälpa till och upptaga så mycket vall, som kan tagas med plog, men sedan skall betalas årligen en riksdaler och trettio två skillingar, allt specie, såsom husbondeskatt, jämte utgöra alla annan å detta torp affallande onera. Husen kommer berörde Nils Kämpe att själv bekosta och således tillfaller dess arvingar efter hans död.

Under dessa villkor och beting skall mera besagde Nils Kämpe och dess hustru vara orubbad och obehindrad i en rolig besittning för sin livstid som till yttermera visso varder i påtjänta vittnens närvaro underskrivet och bekräftat. Som skedde på Säm den 17 februari 1793.

Anders Larsson, Hans Olofsson, Anders Jacobsson, Erland Jacobsson, Jacob Nilsson i Sam. Till vittne: Eric Larsson i Sam. – J. O. Berlin i Tveten.

En torpare måste ha klara papper på besittningen av sitt torpställe, annars kunde han bli bortkörd därifrån, om ovänskap uppstod emellan gårdsägaren och honom. En process om ett torp i Lyse socken förekommer vid ett ting på Kviström den 4 november år 1800. Då skrevs följande protokoll:

Utav Jacob Olofsson i Kodene, Lyse socken, är Olof Björnsson i Kodenehagen till detta ting stämd, med påstående att han nästa fardag måtte avflytta från torpet Kodehagen, emedan käranden skall förbehållit sig själv berörda torp vid hemmanets försäljning såsom undantag. Varemot Olof Björnsson uti genstämning yrkat, att som hans hustru, Anna Johansdotter, skall erhållit torpet i stället för dess arvedel efter sina föräldrar, samt om besittningen därav i sin och mannens livstid blivit genom kontrakt med hennes broder, Christopher Johansson, som varit Jacob Olofssons svärfader, försäkrad besittningsrätten, som alltså icke måtte varda dem betagen, och fordras å ömse sidor ersättning för rättegångskostnaden.

Vid upprop inställde sig Jacob Olofsson och för Olof Björnsson hans hustru, Anna Johansdotter, anmälandes den förre, att han, som i åtta eller nio år innehaft Kodene hemman, vilket han efter sin svärfader, Christopher Johansson, undfått, numera försålt detsamma till Jacob Larsson och Nils Hansson på Lysekil samt vid försäljningen själv förbehållit sig torpets beboende, och hustrun Anna Johansdotter inlämnade det återopade kontraktet, så lydande:

"Härigenom städjas torpet Kodenehagen benämt, beläget emellan Högen och Skar, till ärlige och beskedlige mannen Olof Björnsson med dess hustru Anna Johansdotter, att uti deras livstid bruka och bebygga emot en årlig skatt av tre daler silvermynt och efter hand husen där själv uppsätta. Skall han med dess hustru vara alldeles orubbad och odriven av mig och min kära hustru, så länge vi lever samt skatten i rättan tid bekomma. Finner han sig någon bättre lägenhet, må han torpet avflytta, när han behagar och taga sina hus med sig oklandrad, som honom till säkerhet lämnas.

Kodene den 4 januari 1765.

Christopher Johansson

Ingrid Bryngelsdotter

i Kodene.

Till vittne: Engelbrekt Persson. – Olof Persson i Högen."

Efter uppläsandet härav anmärkte Jacob Olofsson, att skatten varit ganska ringa, och att därav gemensamt med innehålllet i kontraktet skall följa, att detsamma vid Christopher Johanssons och hans hustrus numera timade död skall till dess verkan upphört, det Anna bestridde, och yrkades vidare ersättning för rättegångskostnaden.

Dom: Enär det av den 4 januari 1765 av Christopher Johansson och hans hustru upprättade överlåtelsebrevet å torpet Kodenehagen uttryckligen innehåller, att Olof Björnsson och hans hustru uti deras livstid skulle bruka torpet emot årlig skatt, så kan ock berörda handlings vidare innehåll, att bemälte Olof och hans hustru skulle i Christophers och hans hustrus livstid sitta därstädes orubbade och odrevne, icke inskränka den rätt, som i förutnämnde måtto blivit innehavarna av torpet i deras livstid förunnat, utan blott utverkar en ytterligare försäkran av Christopher Johansson, att varken han eller hans hustru skulle förberörda förmån vilja dem betaga. Och i följd därav kan häradsrätten å Jacob Olofssons nu instämnda påstående om deras vinnande från torpet icke göra något avseende, utan varder bemälte käromål ogillat och Jacob ålagd att med en riksdaler sina vederparters förorsakade rättegångskostnad ersätta.

Det förekom även s.k. förpantningstorp, därvid vederbörande torpare måste betala till markägaren en summa penningar för att få besitta torpet under femtio års tid. Ett sådant förpantningskontrakt finns bevarat från gården Broberg i Bro socken, där det skrevs år 1793 på följande vis:

För alla dem som detta förekommer göres härmed kunnigt, det jag till dannamannen välförståndige Olof Berlin från Stora Berg i Lyse socken emot ett av honom mig nu försträckt penningelån av två tusende och två hundrade daler silvermynt i riksgäldssedlar eller 366 riksdaler, 32 skillingar specie på femtio års tid ifrån nästa fardag räknat bortpantat och upplåtit torpet Hellene, lydande under mitt ägande frälsehemman Broberg i Stångenäs härad och Bro socken, med sådana villkor, att han nästa midfasto får tillträda samma torpställe med laga syn i sådant tillstånd till hus och ägor, som det nu befinnes. tillika med tillydande halva del uti en liten spwalte-kvarn och en i hemmanets skog uppräjd särskild äng och beteshage till fritt bruk och nyttjande under förpantningsåren utan annan avgälld till mig än kvittning av årliga intresset för ovanstående låne- och förpantningssumma, med förbindelse likväl att årligen till hägnad omkring förbemälte särskilda hage anlägga tvenne famnar giltig stengärdesgård till skogens besparing, och ansvara för de särskilda onera, som torpstället till Kongl. Maj:t och kronon eller eljest kan åtfölja, och för övrigt vid förpantningsårens slut, och när fulla förpantningssumman med två tusende, två hundra daler silvermynt, som till den tiden okrävd får innestå, i det mynt som allmänneligen går och gäller, varder honom återställd, då varder förbunden att ifrån sig lämna förenämnda lägenheter med laga syn och ängehagen i det förbättrade tillstånd i anseende till hägnaden, som ovanförmält är.

Emellertid skall han, Olof Berlin så länge förpantningsåren räcka, vara berättigad att uti hemmanets skog årligen få hämta nödigt husbehovsgärdesfång och vedbränsle, dock alltid med utsyning och ej dessförutan.

Som till yttermera visso med hand och anburet skjöldemärke av mig såsom själv i nåder för myndig förklarad i nedanstående vittnens närvaro bekräftas av

Broberg den 13 februari 1793.

Anna Magdalena Greiffenschutz.

Jonas E. Gillerstedt.

Till vittne:

J. O. Berlin i Tveten.

Christen Mattsson på Broberg."

Vi skall också titta på ett annat förpantningskontrakt, som skrevs på gården Foglekärr i Bro socken år 1799. Det ser ut på följande sätt:

För alla dem som detta förekommer göres härmed kunnigt, det jag Olof Andersson i Foglekärr till dannemannen välförståndige Olof Jonsson under Lingatan emot ett av honom mig nu försträckt penningelån av 125 riksdaler i riksgäldssedlar på femtio års tid från nästa fardag räknat bortpantat och upplåtit torpestället Trädet kallat, lydande under mitt ägande ett fjärdedels kronorusthålls hemman Foglekärr i Stångenäs härad och Bro socken, med sådana villkor, att berörde Olof Jonsson nästa vår tillträder samma torpställe med besittningssyn i sådant tillstånd som ägorna befinnes till fritt bruk och nyttjande under förpantningstiden utan annan avgäld till mig än kvittning av årliga intresset för ovanstående låne- och förpantningssumma, 125 riksdaler riksgälds, med förbindelse likväl att ansvara för de onera, som torpstället till Kongl. Maj:t och kronan eller eljest kan åtfölja, och för övrigt vid förpantningsårens slut och när fulla förpantningssumman 125 riksdaler, som till den tiden okrävd får innestå i det mynt, som då går och allmänneligen går och gäller, varder honom återställd, då varder förbunden att ifrån sig lämna förenämnda lägenheter som det nu befinnes.

Och som han nu emottager torpestället utan hus och åtager sig att dem på egen bekostnad uppsätta och bygga, så hörer de honom till, och således vid avflyttningen får han dem efter eget behag använda.

Emellertid skall han, Olof Jonsson, så länge förpantningsåren räcka, vara berättigad att uti hemmanets skog årligen få hämta nödigt husbehovsgärdesfång och vedbränsle, och till yttermera visso har jag detta med egen hand uti underskrivna vittnens närvaro underskrivit och bekräftat låtit. Som skedde på Foglekärr den 13 mars 1799.

Olof Andersson i Foglekärr.

Till vittne: J. O. Berlin. – Peter Bergström i Kändalen."

Lösdrivare fick icke inhysas på torpen samt hos soldater eller båtsmän varken längre eller kortare tid. Därom skrev tingsrätten följande år 1800:

Båtsmanshustrun Regina Christensdotter-Unger på Axtveten är stämd av åborna på Axtveten, som yrkar på att hon vid vite må förbjudas att inhysa lösdrivande människor eller s.k. skojare, varigenom förargelse och oreda skall vålla. Och ehuru Regina icke tillstades kom nu vid uppropet, därför hon fälldes till 15 skillingar i böter, så ansåg sig tingsrätten likväl härav icke vara förhindrad förståndiga henne i anledning av lagen den 16 mars 1739 att vid en riksdaler, tre skillingar i vite icke hysa så beskaffade landstrykare och dem härbärgera. Dock bör detta besked henne kungöras.

Några uppgifter om ett båtsmanstorp finns från gården Valla i Tossene socken från en syn därstädes år 1807: Protokollet därom lyder på följande sätt:

År 1807 den 24 september förrättades av undertecknade kronobefallningsman med biträde av tillkallade nämndemännen häradsdomaren Hindrick Erlandsson i Ellene och Hans Olsson i Assleröd, laga uppskattning och värdering på årliga avkastningen å båtsmanstorp till roten nr 292 vid Bohus första Roterings Kompani, beläget i Valla väster- och nordgårdarnas inägor, uppå ägarens därav Börje Perssons, Olof Hanssons och Jöran Hanssons gjorda begäran, för att i följe av konungens höga befallningshavandes kungjorda förordnande under den 1 sistlidne juni, få bestämt vad utroten, hela hemmanet Bjällane bör i årliga grundlega till

stamroten betala. Härvid infunno sig bemälte ägare av Valla norr- och västergårdar, som består av två hela hemman, samt Göran Andersson från Bjällane. Nekades stamroten av utroten för åren 1801, 1802, 1803, 1804, 1805 och 1806 även denna ersättning.

Ägorna till torpet besågs, och befinnes åkerjorden bestå av lera och lermylla till utsäde av en och en halv tunna havre. Ängen av hårdvall, avkastar ett och ett halvt anspänt lass hö. Med hobolet och halmfodret vinterfödes en ko och två får. På grund härav förrättades värderingen, som följer:

En och en halv tunnans utsäde av havre giver till hälften fjärde och i övrigt tredje kornet. Ängen, ett och ett halvt lass hö, som väger tillsammans två skeppund. Mulebete för en ko och två får, av vilka sistnämnda åtta stycken anses lika med en ko.

Avgår:

En och en halv plogdag med två hästar och två man, varvid såning, hackning och harvning även förrättas. Utsädet en och en halv tunna havre. Slåttern av höet utgöres av två man och en rakare. Säden avtages med sex man, allt på en dag. Inkörning av höet en halv dag med en häst och två man. Inkörning av säden en dag med häst och två man. Till gödselkörningen häst och karl en dag. Tröskningen av säden sker av två man på trenne dagar samt en man, som kastar och rensar säden på en dag.

Härefter kommer markegången för innevarande år blivit fastställd och uträkningen därefter skett, stamroten att för samma år erhålla av utroten den tredjedel av behållningen i säd eller penningar, vilken även framdeles gäller efter varje års markegång. Beträffande den fordrade ersättningen för de sex förflutna åren, bliver uträkningen därå efter varje års markegång särskilt meddelad. Dagtraktamenten och resekostnader lägger hela roten gemensamt till förrättningsmännen.

Slutligen underrättades de närvarande att de efter begäran få den 17 nästkommande oktober hos kronolänsmannen i häradet lösa protokollet häröver, och att den som är missnöjd med den nu skedda uppskattningen och värderingen, bör inom 14 dagar därefter besvär häremot hos högberämte konungens befallningshavande anföra. Ut supra.

På uppskattnings- och värderingsmännens vägnar.

N. H. J. Nordberg.

Att det fanns torpare på mindre gårdar redan på 1700-talets början bevisas med följande dokument, som skrevs vid häradstinget på Medby gästgivaregård i Bro socken den 22 maj år 1721:

Christen Swensson-Skräddare tilltalar kyrkoherdeänkan Ingeborg Giedda, för det hon i olaga tid skall honom hava uppsagt från torpstället under rusthållet Skådene Kahnekärr benämt, där likväl han köpt timret till stugans uppsättande, emedan intet hus före honom fanns. Förmenar för den skull att antingen få vid torpet bliva bibehållen eller få en skälig ersättning för de använda byggnadsomkostningarna. Hustru Ingeborg Giedda bevisar, att hon i denna vår och före Korsmässo genom nämndemannen Pehr i Häller lagligen låtit uppsäga honom, emedan hon varit omtänkt en sådan torpare, som kan göra henne gagn och dagsverken på åker och äng. vartill Christen sig vägrar, men orkar allenast att sy för pastorskan vad som kan behövas. Visandes med en räkning på 6 daler, 28 öre, att han hos henne gjort åtskilligt arbete, värföre han nu protenderar betalning.

Häremot svarade hustru Ingeborg Giedda, att han på den årliga skatten inestår för två år förutom detta innevarande till nästa vår och fyra daler årligen. Væremot och när räkningen betalas, återstår henne en daler, fyra öre, som Christen bliver skyldig. Alltså kan rätten icke annat finna, det bör Christen Swensson till nästkommande vår træda ifrån, då han betalar det återstående årets skatt med fyra daler, men nu strax för de två förflutna åren en daler, fyra öre silvermynt. Och när flyttningstiden kommer, åligger det hustru Ingeborg Giedda att förnöja Christen de uppsatta husen på platsen Kahnekærr efter mätismanna värdering.

I början av 1800-talet, då torpare och backsittare blev många fler än som hade sysselsättning och föda på gårdarna, synes bönderna ha uppfattat dem som en svår plåga, som de till varje pris ville bli av med. I varje fall försökte de då att stoppa torparnas invandring i vissa socknar, därom vittnar flera dokument, bl. a. följande sockenstämmoprotokoll från Svarteborg år 1831:

Uti en tid, då nöden icke allenast är allmän bland fattiga torpare, backsittare och inhysesshjon, utan sträcker sig även till mera bemedlade av hemmansägarna, hade sockenmännens uppmärksamhet blivit fästad vid den mängd av inhysesshjon och mindre arbetsföra personer, som nästan obehindrat i många år tillbaka inflyttat, äro jordägarna till ingen egentlig nytta, komma församlingen snarast till tunga och öka fruktan för den borgerliga säkerhetens störande.

Av denna orsak hade flera sockenmän begärt att sockenstämman måtte bli va hållen för att fatta något beslut till förekommande av allt obehörigt inflyttande i församlingen. Undertecknad ordförande uppläste de författningar, som i denna del redan är given och fortfarande gäller, och genom vilkas noggranna handhavande församlingen kunde trygga sig för allt intrång, men man ansåg därjämte att rättigheten att få sina ägor intagna av utsocknes personer, både kunde och borde närmare begränsas. Efter flera överläggningar i denna fråga, stannade sockenmännen enhälligt i följande beslut:

- 1. Ingen hemmansägare eller åbo äger intaga någon utsocknes person såsom torpare eller inhysesshjon, vare sig skyld eller oskyld, utan att församlingen sådant vid allmän sockenstämma medgivit.*
- 2. Ingen backstuga får upplåtas utan ett torp, som lämnar folk foder för vintern.*
- 3. I detta ärende hålles årligen tvenne sockenstämmor, den första i slutet av februari, den andre före Larsmässan i augusti och den tredje i december, vilka skola 14 dagar förut pålysas. Och får den som icke då anmäler sig, avbida församlingens yttrande vid den därefter följande stämman.*
- 4. När frågan om torparnas inflyttande vid någon av ovannämnde sockenstämmor förekommer, skall det emellan jordägaren eller åbon och torparen upprättade kontrakt företes och såvida han antages vid tillfället påtecknas, hörandes det fördenskull innehålla, huru mycken jord, som blivit åt torparen upplåten. Och skall kontraktet i avsaknad av denna församlings påskrift vid mantalsskrivningen icke vara gällande.*
- 5. Då Larsmässo-stämman utlyses, bör ock detta protokoll årligen uppläsas, på det ingen må förebara oklarhet om dess innehåll, och väljes då i församlingen sex ledamöter, en i varje rote, tre av skatte och tre av krono- och frälserotar, vilka böra vara vid mantalsskrivningen närvarande och försedda med detta protokoll och tillse att ingen emot församlingens tillåtelse må inflytta.*

6. Ovannämnda gäller även om äldre och mindre arbetsföra personers inflyttande såsom tjänstehjon.

7. Den som häremot bryter, vare förfallen till 10 riksdaler banco i böter, som tillfaller socknens fattiga, och dragé icke dess mindre försorg om den inflyttade.

8. Konungens höga befallningshavandes stadfästelse å denna överenskommelse skulle sökas och tillstånd att böterna få executive uttagas.

*Ut supra in fidem
S. P. Broberg.
vice pastor.*

Länsstyrelsen i Göteborg fastställde detta beslut den 9 november år 1831 med undantag av att böter ej fick uttagas, då punkten om att vederbörande bonde borde draga försorg om den inflyttade var tillräcklig för att avskräcka från överträdelse.

Naverstad kyrka.

Foto: <http://apachepersonal.miun.se/~akejohan/skee.htm>

Även i Bullarens härad synes torpare- och backsittareinvasionen i början av 1800-talet ha skapat stora problem, särskilt när det blev dåliga år och missväxt. År 1827 synes nöden däruppe i Naverstad nästan ha tagit överhand. Då skrev nämligen dåvarande kyrkoherden i pastoratet, prosten Wilhelm Geintschein ett brev till landshövdingen i Göteborg, greve Axel von Rosen, och ber om hjälp i nöden. Brevet, som ännu finns bevarat i länsstyrelsens arkiv, är av följande lydelse:

"Ödmjukaste suplick till högädle herr greven och landshövdingen Axel von Rosen!

1. Det förefaller mig visserligen svårt, att sedan h. h. greven och landshövdingen visat en så ädel omvårdnad för Bullarens härad, likväl vara bekvämlighets tolk och framföra nödens klagan från mina åhörars boningar, men nöden har ingen lag.

2. Den undsättning, som i nåder blivit beviljad, har hittills endast tillfallit dem, som genom vederhäftig borgen kunnat försäkras om fulla ersättningen för vad de erhållit, och undsättningskommittén kan berömma sig av att hava varit nogräknad och sparsam, så att av det i nåder gjorda anslag till Bullarens undsättning ännu mycket är övrigt. Men av de behövande gives ännu ett lika stort antal övriga, där inga tillgångar finnas, och där fattigdomen avskrämmar borgen.

Sådana äro: dels för flera år sedan avsigkomna torpare, dels inhysesshjon, som i brist av hälsa och arbete sakna uppehälle, och vilkas verkliga minsta behöves uppå härhos ödmjukt bifogade lista närmare uppgives. Men på det ingen skugga må kastas på detta pastorats fattigvård, och för att icke synas påträngd anlita h. h. grevens och landshövdingens nådiga förord hos vår allernådigaste konung om en särskild nådegåva åt mina hungrande åhörare, åläggas mig att i ljust framställa de bevekelsegrunder, som förmått mig till detta dristiga företag och som måhända även skall bereda framställningen en önskad framgång.

3. Bullarens härad är och har alltid varit känt för sin fattigdom och sin usla jord. De flesta åbor, de må vara än så flitiga och förståndiga jordbrukare, hava ständig missväxt i jämförelse med dem i andra härad, och här köpes alltid säd från utsocknarna. Det är inte ett enda missväxtår utan alla åren. som sätta brukarna i mer eller mindre obestånd. Skogseffterter, numera betydligt minskade, giva väl under goda vintrar en liten efterskörd, varför ock flera av de undsättningssökande i år inför kommittén uppsagt behovet av undsättning.

Men vem skördar väl då? Icke torparen eller inhysesshjonet utan bonden, som äger skog och hästar. Emellertid är åkerbruket här ganska krent, men befolkningen däremot inte ringa, ty mer än 3 000 människor finns på 82 1/2 hela hemman, dit skogarna locka utsocknes fattiga att bosätta sig, icke för att där påräkna sitt dagliga bröd, men emedan de på skoglösa trakter äro lika nära att frysa som hungra ihjäl, hoppas de att åtminstone här finna skydd för den ena av sina fiender. Häradets reglerade fattigvård omfattar 18 personer, som dagligen njuta sitt uppehälle, kläder och härbärg uppå därtill indelta rotar.

Och den utdelar dessutom årligen åt andra behövande några och sjuugo tunnor säd samt mellan 20 och 30 par skor. En vidsträcktare fattigvård kunde väl behövas och önskas men icke genast påräknas i ett härad, där större delen hemmansägare sällan skörda så mycket som till eget husbehov åtgår – eller där bland 555 hushåll, enligt sista femårstabellen, icke 20 räknas äga mer, än vad till deras försörjande behövs – där 370 med möda skaffa sig en knapp bärning, och 166 hushåll aldrig leva utan andras gåvor och understöd, fattigvården oberäknad. Sanningen av denna min uppgift i tabellen bestyrker nu erfarenheten, då nära ett lika antal, utan föda och utan borgen, hos kommittén infunnit sig och låtit bevittna deras hjälplösa tillstånd.

4. Uti en sädesfattig och penninglös ort, där under de goda åren alla fattigbidrag sker genom sammanskott av spannmål, kan icke heller fattigkassan äga någon kontant fond, helst aldrig några donationer existerat, och det obetydliga, som insamlas årligen vid kyrkan, även årligen

utgår till de behövande. Man kan således anse det för vår ömmande skyldighet, i synnerhet hemmansägaren emot sina torpare, att om förmågan räckte, under ett infallande missväxtår visa en större frikostighet. Men när hemmansägaren själv är träffad av missödet, själv är medellös, så är han även berövad förmågan att göra gott.

Det finns då för honom ingen annan utväg, än att taga brödet från sin egen mun för att giva det till torparen. Man kan ock kalla det en självvållad olycka, när hemmansägaren mottagit utfattiga, odugliga torpare och låtit dem bosätta sig på ett fjäll, där de även under goda år icke äro i stånd att föda sig – men vad skall han väl göra? Denna torpareklass är nu så talrik, och den behöver ock ett tillhåll. Den överhopar hemmansägaren med böner och tårar om en bostad, och det blir således, åtminstone för tillfället, en ren välgärning, om denne beviljar honom en liten stuga och något litet stycke jord till odling, och bör icke han plikta därför under ett infallande missväxtår.

5. Man kunde väl tänka sig, att hemmansägaren skulle finna sin ersättning i torparens dagsverken, men sådan slags torpare äro merendels bräckliga, till arbete odugliga, och de äro egentligen icke mottagna för arbets- utan för barmhärtighets skull. Men även om motsatsen ägde rum, blir det möjligt att husbonden icke är i behov av hans dubbla arbete, eller vilket nu är fallet, icke förmår att föda honom under arbetet – och vad bliver då ersättningen?

Jag har ofta både vid husförhör och mantalsskrivningar varit vittne till, huru många mera omtänksamma än ömhjärtade hemmansägare velat under goda år göra sig av med sådana torpare – men då hade ju dessa blivit husvilla eller fallit fattigvården till last, som icke förmår att omfatta dem alla, och vart de än tagit sin kosa, så hade ett lika hårt öde drabbat dem.

H. H. greven och landshövdingen täckes förlåta, att jag uti denna min ödmjuka suplick till förekommande av allt, som kunde avvända ett nådigt deltagande, vågat göra framställningar, kanske överflödiga och alltför vidlyftiga. Jag är dock viss om bevislig nöd och en upptäckt oförmåga hos oss att kunna avhjälpa densamma, skall verka mer än de utsöktaste ordalag."